

УДК 339/7(4/5)

*В. М. Кремень, канд. екон. наук, І. М. Москаленко,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ІСЛАМСЬКИХ БАНКІВ ТА ЇХ ВХОДЖЕННЯ НА ФІНАНСОВІ РИНКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

У статті досліджено особливості діяльності ісламських банків на різних етапах їх становлення та розвитку, розглянуто особливості функціонування банківських систем у різних ісламських країнах, визначено відмінності у діяльності ісламських та європейських банків. Авторами визначено особливості входження ісламських банків на фінансові ринки західноєвропейських країн та охарактеризовано перешкоди та перспективи входження і діяльності ісламських банків у Росії та Україні.

Ключові слова: ісламський банк, фінансовий ринок.

Постановка проблеми. Ключовою особливістю ісламу як релігії є те, що питання економіки і ведення бізнесу є частиною основних догматів віросповідання. Іслам – унікальна в цьому контексті релігія у світі. Це передусім пов’язане з тим, що Мохаммед, засновник ісламу, був купцем і за нинішніми мірками належав до кола малого та середнього бізнесу Аравії 6–7 століть н.е. Так чи інакше, але однією з шести основних догм мусульманської віри є суто фінансово-економічне питання. Мова йде про “закяте” – обов’язковий податок з майна в 2,5 % на користь бідних і незаможних мусульман.

В ісламі чітко простежується зацікавленість у створенні сильної і розвиненої економіки. Без цього цілі, накреслені ще за часів Пророка, не могли б бути досягнуті. Так, благоденство максимально великої кількості людей і соціальну справедливість можна забезпечити тільки в економічно стабільній державі.

Фундаментальні особливості ісламської економіки і фінансів дозволяють орієнтувати діяльність економічних суб’єктів на важливі соціальні цілі, а не тільки на забезпечення добробуту своєї сім’ї, стимулюють розвиток торгівлі та надання різноманітних фінансових послуг, в той же час істотно обмежують можливості недобросовісної торгівлі і торгівлі уявними фінансовими активами, дозволяють запобігати лихварству, необгрунтованому зростанню боргового навантаження, прив’язують фінансові зобов’язання до реального економічного ефекту і реальних активів. Саме тому ісламські принципи економіки, фінансів, банківської справи за їх практичного використання дозволяють створювати більш фінансово стабільні господарюючі суб’єкти, які, у свою

чергу, сприятливо впливають на функціонування і розвиток національної економіки. Пережита світовою економікою глобальна фінансово-економічна криза надала достатньо наочних прикладів цього.

Слід зазначити, що інтерес до ісламських фінансових інститутів значно збільшився у період світової фінансової кризи. Банки Малайзії, Бахрейну, Сирії, Об'єднаних Арабських Еміратів і ще ряду держав, де фінансові структури у своїй діяльності спираються на приписи ісламу, заявили про свою стійкість і здатність витримати наслідки фінансової кризи, що охопила більшість країн планети. Однією з причин цього є те, що, згідно з нормами шаріату, ісламським інститутам фінансового посередництва заборонено інвестувати у потенційно небезпечні активи, включаючи деривати та високоризикову іпотеку. Саме в цій сфері зайняті спекуляціями західні банки й фінансові компанії понесли найбільші втрати [6].

Аналіз останніх публікацій. Особливості становлення, функціонування та розвитку ісламської фінансової системи, фінансових посередників, у тому числі ісламських банків, досліджувалися такими вченими, як О. Заруцька, О. Станков, М. Алоес, С. Єгоричева, Д. Заманбеков, В. Корнеєв, Р. Беккін, Є. Бірюков, Є. Бобров, Д. Бондаренко, Ф. Петренко, В. Вовк, І. Зарипов, А. Петров, Д. Житов, М. Тагібеков, К. Шевчук та інші.

Не вирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, недостатньо дослідженими залишаються питання щодо входження ісламських банків на фінансові ринки європейських країн та переваг і недоліків, що при цьому можуть виникати.

Мета статті полягає у вивченні особливостей функціонування ісламських банків та їх входження на фінансові ринки європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Фінансові системи ісламських країн мають банкоцентричний характер, що передусім пов'язане із тим, що розвиток банківської справи як вид фінансового посередництва в ісламських країнах розпочався з 70-х рр. минулого століття, у той час як виникнення діяльності інвестиційних компаній відбулося – у 80-х рр., а становлення брокерської та дилерської діяльності – ще на десятиліття пізніше (табл. 1).

У цілому розвиток ісламського банкінгу налічує близько 1 300 років [7].

Слід зазначити, що процес виникнення і становлення ісламських та європейських банків є кардинально різним.

Історія сучасних західних банків сягає глибокої давнини, хоча точно визначити, коли з'явилися перші банки, неможливо. Відомо, що вже в VII–VI столітті в Новому Вавилонському царстві існували особи, які здійснювали дві основні функції банків: вони брали на зберігання золото або інші цінності, що виконували роль грошей, і видавали позику під відсоток. Спочатку відсоток був дуже високим, однак з часом він ставав більш низьким. Новий імпульс у розвитку банківської справи дав швидкий розвиток торгівлі в середні століття. Вважається, що перші комерційні банки виникли в Англії в XVII столітті. Така еволюція західних комерційних банків [15].

Як уже зазначалося, ісламські банки розвивалися по-іншому: у другій половині I тисячоліття нашої ери на Близькому Сході торгівля була розвинена як ніколи раніше. Відповідно, широкі операції з видачі грошових позик здійснювали лихварі. Відсоток на видані кошти досягав 100–150 %, що призводило до масового закріпачення населення [18].

Основна частина громадян майже весь свій дохід витратила на виплату боргів, в результаті чого в економіці регіону не було платоспроможного попиту. Це не давало можливості господарству нормально розвиватися. Не випадково, мабуть, Мохаммед – засновник ісламської релігії, проводячи безліч реформ з реорганізації арабського суспільства, категорично заборонив лихварство (риба).

Таблиця 1

Хронологія становлення та розвитку інститутів фінансового посередництва в ісламських країнах

№ пор.	Період	Фінансові інститути, які функціонували на фінансовому ринку	Фінансові продукти	Регіон
1	70-ті рр. XX ст.	Комерційні банки	Банківські продукти	Країни Близького Сходу
2	80-ті рр. XX ст.	Комерційні банки, інвестиційні компанії	Банківські і страхові послуги	Країни Близького Сходу, Азіатсько-Тихоокеанського регіону
3	90-ті рр. XX ст.	Комерційні банки, інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, брокери, дилери	Банківські і страхові послуги, послуги пайових фондів, довірчих товариств, позики на основі ісламських облігацій, брокерські послуги	Країни Близького Сходу, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, країни Європи

Продовж. табл. 1

№ пор.	Період	Фінансові інститути, які функціонували на фінансовому ринку	Фінансові продукти	Регіон
4	з 2000 р.	Комерційні банки, інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, брокери, дилери, інтернет-трейдерські організації, фондові біржі	Банківські і страхові послуги, послуги пайових фондів, довірчих товариств, позики на основі ісламських облігацій, брокерські послуги	Країни Близького Сходу, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, країни Європи, глобальний характер діяльності фінансових посередників з ісламських країн

Джерело: [20, с. 16].

Звертаючись до лихварів, пророк говорив так: “Ті, які пожирають зростання, повстануть тільки такими ж, як повстане той, кого валить сатана своїм дотиком. А ті, які збирають золото і срібло і не витрачають його на шляху Аллаха, – отримають болісне покарання”. Проте з цього не випливає, що в регіонах поширення ісламу кредитними операціями не займалися. “Вже за часів халіфату Омелянів існували купецькі об’єднання, які займалися не тільки торгівлею, але й кредитно-позичковими операціями”. У VIII–X ст. в мусульманському світі широкого поширення набули платіжні засоби типу векселів, кредитних листів та ін. [13].

Водночас сучасний етап розвитку ісламських банків розпочався з відродження їхньої діяльності у 70-х рр. XX століття, після нафтової кризи і необхідності розміщення надлишкових пасивів. Створення у 1975 році Ісламського банку розвитку і Дубайського ісламського банку поклало початок офіційному розвитку ісламського банкінгу. Отже, історія сучасних ісламських банків налічує не більше 40 років. Першою спробою створити фінансову організацію, чия діяльність відповідала б ісламським принципам, слід вважати експеримент Армада Ель Надрала в Єгипті в 1963 році. Однак з ряду причин ця спроба не увінчалася успіхом, і вже 1967 року експеримент закінчився. У 70-х роках XX ст. ісламські банки почали активно створюватися в багатьох мусульманських країнах, що обумовлено трьома основними причинами: набуттям ісламськими державами незалежності, різким збільшенням цін на нафту та ісламським відродженням [10].

Багато мусульманських ідеологів підкреслювали і підкреслюють, що сьогодні в мусульманському світі виникла моральна і практична потреба у створенні ісламських банків. Моральна, тому що сучасні західні економічні концепції з багатьох питань суперечать як вченню

ісламу, так і релігійним вченням цих країн. Практичну потребу в безпроцентному кредитуванні ісламські вчені тісно пов'язують з моральною і обґрунтовують її тим, що комерційні банки не мали успіху в мусульманських країнах [16].

Саме виникнення банків вважається точкою відліку виникнення ісламської фінансової індустрії (табл. 2).

У процесі дослідження становлення та розвитку ісламських банків нами було виокремлено декілька етапів: зародження, спроба відновлення, становлення, розширення діяльності та вихід на фінансові ринки неісламських країн (табл. 3).

Таблиця 2

Заснування найстаріших ісламських банків

№ пор.	Назва банку	Рік заснування
1	Nasser Social Bank	1971
2	Islamic Development Bank	1975
3	Dubai Islamic Bank	1975
4	Faisal Islamic Bank of Egypt	1977
5	Faisal Islamic Bank of Suda	1977
6	Kuwait Finance Hous	1977
7	Islamic Banking System International Holdings	1978
8	Jordan Islamic Ban	1978
9	Bahrain Islamic Ban	1979
10	Daral-Mal al-Islam	1981
11	Bahrain Islamic Inv. Company	1981
12	Islamic International Bank for Investment & Development	1981
13	Al-Baraka Investment and Development Company	1982
14	Bank Islam Malaysia Bhd	1983
15	Islamic Bank Bangladesh Ltd	1985

Джерело: [20, с. 19].

Як правило, у складі фінансових ринків ісламських країн представлений переважаючий банківській сектор з великими комерційними банками, фінансовими інститутами розвитку та спеціалізованими банками, поряд з іншими, менш важливими небанківськими фінансовими інститутами. Водночас банківський сектор різних ісламських країнах має специфічні риси, залежно від принципів функціонування та видів банківських установ.

Таблиця 3

Особливості становлення та розвитку ісламських банків

№ пор.	Період	Роки	Характеристика
1	Зародження	VIII–X ст.	Широко застосовувалися платіжні засоби (на кшталт векселів, кредитних листів тощо)
		XII–XIII ст.	Розвинена торгівля. Широкі операції з видачі грошових позик здійснювалися лихварями. Відсоток на видані кошти досягав 100–150 %, що призводило до масового закріпачення населення
2	Спроба відновлення	60-ті рр. XX ст.	Спроба створити першу фінансову ісламську установу в Єгипті Ахмадаан – Нагара провалилася, оскільки до банку було вкладено кошти тільки 4 % населення
3	Становлення	70-ті рр. XX ст.	Отримання мусульманськими країнами незалежності, різке зростання цін на нафту та ісламське становлення спричинили розвиток ісламського бізнесу, зокрема банківської системи. Створення першого комерційного банку Nasser Social Bank. У 1975 р. з'явився перший міжнародний фінансовий інститут, який функціонує відповідно до принципів ісламу – Ісламський банк розвитку
4	Розвиток	80–90-ті рр. XX ст.	Банки пропонують ісламське фінансування у багатьох європейських країнах. Також цей етап характеризується збільшенням кількості фінансових установ та розширенням спектра їхніх послуг
5	Розширення діяльності та вихід на фінансові ринки неісламських країн	3 2000 р.	Виникнення та активізація обігу ісламських облігацій, яких ще 7 років тому не існувало. Відбувається стрімке збільшення кількості відділень та вихід ісламських банків на нові ринки, зокрема європейських країн, запровадження нових видів діяльності, наприклад, емісія та обіг ісламських облігацій, яких ще декілька років тому не існувало. Приріст активів у цьому періоді в середньому становив 20 % щорічно. Послугами ісламських банків користуються такі транснаціональні корпорації, як "General Motors", "IBM", "Alcatel", "Daewoo" та ін.

Джерело: складено авторами.

Так, в ісламських країнах може функціонувати різна за масштабом і охопленням ісламська банківська система – від повністю ісламської системи до системи, в якій співіснують традиційні та ісламські банківські установи або діють всього один або два ісламських банки.

Наприклад, в Ірані та Судані створена банківська система, яка функціонує тільки на ісламських засадах.

У таких країнах, як Індонезія, Малайзія, Об'єднані Арабські Емірати і Пакистан, банківський сектор представлений як ісламськими банками, так і численними традиційними банківськими установами. Така відмінність у побудові банківської системи в окремих країнах ісламського світу полягає в неоднаковому впливі релігійних принципів на функціонування фінансового ринку.

Головним принципом діяльності ісламських банків є виключення з усіх операцій процентної ставки. Замість видачі бізнесменові платної позики банк може інвестувати в проект кошти в обмін на участь у прибутку. Вкладник ж отримує свій дохід також не у вигляді відсотка, а шляхом участі в прибутку банку.

Роль ісламських банків у суспільстві була чітко зафіксована в офіційній заяві Міжнародної асоціації ісламських банків. "Ісламська банківська система зачіпає соціальні аспекти, які пов'язані безпосередньо з ісламським способом життя і є головною відмінністю ісламських банків від традиційних, з філософії їх діяльності".

У своїх операціях ісламські банки орієнтуються на соціальні наслідки прийнятих ними рішень. Прибутковість проекту – незважаючи на важливість і пріоритет цього показника – не єдиний і не головний критерій, за яким оцінюється діяльність ісламських банків, оскільки вони повинні переслідувати як матеріальні, так і соціальні цілі, що відповідають інтересам суспільства, і відігравати роль соціального гаранта. Соціальні цілі повинні бути невід'ємною частиною ісламського банкінгу. Ісламський банк здійснює на вкладників не тільки економічний, а й соціально-виховний вплив, стимулює заощадження та розвиток інвестиційної діяльності.

Слід зазначити, що існує цілий ряд об'єктивних причин, які не дозволяють ісламським банкам функціонувати і розвиватися більш успішно.

Головною ж причиною стримування міжнародного розвитку ісламських банків, на нашу думку, є те, що діяльність ісламських банків припускає існування відповідного середовища, заснованого на ісламських принципах. У немусульманських країнах, як і в більшості мусульманських країн, не існує спеціального законодавства, яке регулювало б діяльність ісламських банків.

Проте, незважаючи ні на що, у кризовий 2009 рік ісламські банки отримали стабільний прибуток – на середньому за попередні роки рівні – 15 %, при цьому на 40 % збільшивши свою присутність по

всьому світу. Окрім того, фондовий ринок, контрольований ісламськими банками, найменше постраждав під час кризи. Звичайні банки отримують шалені доходи на стадії підйому економіки, стаючи причиною кризи. Принципи функціонування ісламських банків жодною мірою не сприяють розкручуванню кризи, більше того – дозволяють забезпечувати рівне фінансування економіки у всі часи [7].

Ці особливості ісламських банків обумовлені суттєвими відмінностями у їхній діяльності порівняно із банками неісламського світу.

З метою визначення особливостей функціонування ісламських банків нами було систематизовано основні відмінності банків ісламського та європейського типу (табл. 4). Так, обмеження вкладень фінансових ресурсів ісламськими банками виключно у реальні активи не дозволяє їм займатися спекуляціями на віртуальних фондових ринках. Ісламські банки відрізняються специфічним способом визначення і формування ціни банківського кредиту, який передбачає безпосередню участь ісламських банків в управлінні виробництвом через прямі інвестиції керуючих пакетів акцій (понад 10 %).

Щодо відмінностей в інвестиційних стратегіях ісламських та європейських банків слід зазначити, що ісламські кредитні установи, на відміну від європейських, не інвестують фінансові ресурси у підприємства й компанії, діяльність яких пов'язана з виробництвом і збутом алкоголю, свинини або озброєння. У той же час великі суми направляються в реальний сектор економіки й науково-технічні розробки, приносячи хороший прибуток.

Окрім того, ісламський банкінг вимагає від фінансових інститутів особистої участі в ризиках фінансованого проекту, що передбачає розподіл прибутку і збитків від реалізації проекту з позичальником коштів. Такі вимоги стимулюють ісламські фінансові інститути приділяти належну увагу аналізу ризиків, пов'язаних з передбачуваним проектом, і моніторингу над витратою коштів.

Таким чином, на відміну від західних фінансових установ, які в останні роки видавали кошти позичальникам з підвищеним рівнем кредитного ризику без проведення достатнього і повного аналізу такого ризику, принципи ісламського банкінгу встановлюють сувору дисципліну, що приводить до відсутності безвідповідального кредитування і дозволяє істотно знизити кредитні ризики [14].

Спільною рисою в діяльності банків ісламського та європейського типів є те, що рішення про вкладення коштів приймаються не одноосібно, а кредитним комітетом, радою директорів і т.д.

Таблиця 4

Відмінності в діяльності ісламських та європейських банків

№ пор.	Критерій порівняння	Ісламські банки	Європейські банки
1	Вид активів, в які дозволяються вкладення	Дозволені вкладення фінансових ресурсів, виключно реальні активи	Поряд із реальними активами дозволені та, більше того, широко поширені вкладення у фінансові активи
2	Спосіб визначення плати за банківський кредит	Нарахування позичкового проценту заборонено. Принцип одержання прибутку і розподілу відповідальності базується на пайовій участі власника підприємства, банку і вкладника	Як правило, чітко визначена відсоткова ставка
3	Прийняття рішень про розміщення банківських ресурсів	Відбувається колективно	Відбувається колективно
4	Обізнаність вкладників банку про його діяльність	Висока	Порівняно з ісламськими банками є нижчою
5	Галузеві особливості вкладення фінансових ресурсів	Інвестиційні стратегії визначаються залежно від приписів релігійної етики ісламу	Інвестиційні стратегії визначаються менеджментом банків самостійно

Джерело: складено авторами.

Слід зазначити, що принципово відмінними в ісламських та європейських банках є підходи до гарантії збереження депозитів та обізнаності вкладників: так, вкладаючи гроші в банки європейського типу, вкладник, як правило, не знає, на яких операціях банк буде заробляти відсотки, кому він видасть кредит і т.д. Так, наприклад, у вітчизняних умовах, вкладники часто дізнаються про ці особливості діяльності банку тільки після введення адміністрації в банк і заморожування вкладів. Ісламські ж банки дають вкладнику відчуття причетності до реального виробництва, оскільки їхня діяльність дійсно більш тісно пов'язана із функціонуванням і розвитком реального сектору економіки.

З метою визначення переваг і недоліків взаємодії ісламських та європейських банків з вкладниками нами було систематизовано відмінності розміщення депозитів у цих фінансових інститутах.

Так, якщо порівнювати поточний депозит в європейському банку та поточний депозит в ісламському банку, слід зазначити, що перший

використовується вкладником для здійснення поточних розрахунків, при цьому він отримує мінімальний відсоток. Дохід банку ж складає комісія за обслуговування рахунку і дохід від використання цих коштів. Поточний депозит в ісламському банку також призначений для здійснення розрахунків і зберігання грошових коштів. Слід зазначити, що побудова цієї фінансової послуги може відбуватися за такими схемами:

- Wadiah-рахунок, при якому грошові кошти приймаються банком у довірене управління, і банк може використовувати ці кошти на свій розсуд, при цьому всі ризики і доходи лягають на банк;
- Qard hasan-рахунки, які передбачають, що грошові кошти приймаються на основі договору займу, де вкладник виступає кредитором, усі ж інші особливості цих рахунків відповідають wadiah-рахункам.

В європейських банках строковий депозит використовується клієнтами банку для зберігання вільних фінансових ресурсів та хеджування ризиків, наприклад, інвестиційних. Відсоткова ставка за такими рахунками є вищою, ніж за поточними депозитами. Як правило, клієнт банку не має права вилучати кошти до завершення строку депозитної угоди, або ж має таке право, але за умови втрати відсотків.

Строковий депозит в європейському банку деякою мірою є відповідником інвестиційних депозитів в ісламських банках. Серед таких інвестиційних депозитів розрізняють:

- основний інвестиційний депозит – це один з найбільш популярних видів депозитів в ісламських країнах, ці депозити вимагають створення інвестиційного пулу, в який входять депозити з однаковим строком погашення. При цьому залучені таким чином кошти не прив'язуються до якого-небудь специфічного проекту, а використовуються постійно і в різних напрямках, доходи калькуюються і розподіляються в кінці звітного періоду;
- спеціальний інвестиційний депозит – має ті ж особливості, що й основний інвестиційний депозит, за винятком мінімально необхідної суми депозиту, рівного строку для всіх депозитів і цільової спрямованості інвестиційного проекту.

До специфічних послуг ісламських банків слід віднести зберігаючий депозит, який відрізняється від поточного депозиту тим, що банком виплачується дохід. Цей фінансовий продукт може будуватися банком за допомогою таких схем:

- Wadiah-рахунку;
- Qard hasan-рахунку;
- Mudarabi.

У першому і другому випадках до договорів поточного депозиту додаються наступні умови: обмежена кількість знять за місяць, можливі “подарунки” від банку як розподілу доходу.

При депозитах *mudaraba* банк призначається мударібом (*mudarib*), тобто розпорядником коштів вкладника у процесі інвестування. Вкладник отримує прибуток при підтримці постійного залишку на своєму рахунку, залежно від часток, обумовлених у депозитному договорі.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що розміщення депозитів у банках ісламського і європейського типу має суттєві відмінності: вкладників ісламських банків, на відміну від європейських банків, які є суто кредиторами, можна порівняти з інвесторами або акціонерами, які отримують дивіденди, коли банк одержує прибуток або втрачає частину своїх заощаджень, якщо банк заявляє про збитки.

Отже, проаналізувавши особливості ведення банківської справи в ісламському світі, можна стверджувати, що ці особливості є перевагами ісламських банків порівняно із банками усього іншого світу.

На сьогоднішній день налічується близько 500 великих ісламських фінансових інститутів, керуючих портфелем активів, що оцінюється приблизно в 822 млрд. доларів США [6].

У сучасному світі принципи ісламського банкінгу успішно застосовуються не лише в мусульманських країнах, але й у країнах Європи та в США. Багато західних банків відкрили і підтримують так звані “ісламські вікна” – відділення банку, що займаються наданням послуг відповідно до норм шаріату – для надання подібних послуг, які існують паралельно зі стандартним набором послуг у таких банках [14].

Основними причинами настільки стрімкого розвитку ісламського банкінгу стали значний приплив нафтодоларів у мусульманських країнах, що забезпечує велику кількість тимчасово вільної ліквідності, яка не спрямована на фінансування інвестиційних проектів усередині цих країн, та інтенсивний розвиток фінансової інфраструктури шляхом створення фінансових центрів у Саудівській Аравії, Кувейті, Об’єднаних Арабських Еміратах і Малайзії. Ці причини, зокрема гіперліквідність і зростання якості фінансової інфраструктури в цих країнах, стимулюють використання цих вільних ресурсів ісламських банків для проектів за кордоном, що підсилюється також кризою ліквідності в Європі та США [7].

Окрім того, як ще один фактор входження ісламських банків на ринки країн Європи слід назвати зростання кількості мусульманського населення в цих країнах.

Якщо в Азії на почесне звання центру ісламських фінансів претендує Малайзія, то в Європі найактивніше ісламський банкінг розвивається у Великобританії [6].

Перший у Європі ісламський банк “Islamic Bank of Britain” відкрився у Лондоні ще в 2002 р. Найбільші банки світу, такі як британський “HSBC” і французький “Societe Generale”, надають своїм клієнтам ряд послуг відповідно до ісламських принципів фінансування. Даний факт є результатом розвиненої фінансової інфраструктури Великобританії і прагнення уряду країни вивести систему законодавства і пруденційних норм на такий рівень, який дозволить ісламському банкінгу успішно функціонувати поряд із традиційною банківською системою.

Слід також зазначити, що в процесі обговорення бюджету Об'єднаного Королівства у 2008 році було задекларовано намір роботи з ісламським фінансуванням у рамках стратегії казначейства із забезпечення статусу Лондона як провідного фінансового центру. Лондон з його майже двохмільйонним мусульманським населенням і домінуючим становищем на ринку капіталу, на думку експертів, може стати саме тією сполучною ланкою, яка дозволить направити надлишкові кошти мусульманських країн на Захід [6].

З огляду на те, що у Франції проживає найбільша кількість мусульман серед європейських країн, у цій країні вже декілька років триває процес створення Європейського центру з ісламського фінансування.

Слід зазначити, що в даний час “Ісламський банк Катару” – “Qatar Islamic Bank”, який отримав дозвіл від центрального банку Франції, знаходиться в процесі створення ісламського банку на території цієї країни.

Федеральне управління фінансових послуг Німеччини (BaFin) – головне відомство, яке регулює роботу банківського сектору, видало обмежену ліцензію на ведення банківської діяльності банку “Kuveyt Turk Participation Bank”. Контрольний пакет акцій цього банку належить кувейтському “Kuwait Finance House” – одному з найбільших ісламських банків за обсягом активів. Серед інших акціонерів – “Islamic Development Bank”, який має 9 % акцій банку “Kuveyt Turk Participation Bank”. У жовтні минулого року у Франкфурті-на-Майні BaFin вперше провело конференцію з ісламських фінансів. До теперішнього часу “Kuveyt Turk” мав філію в однойменному місті, і нинішня видача ліцензії, нехай навіть обмеженої, фактично означає підвищення статусу і повноважень його німецького представництва.

Турки, які живуть і працюють у Німеччині та країнах Бенілюксу, зазвичай є основними клієнтами банку, який, відповідно до шаріату, пропонує угоди, засновані на принципі розподілу прибутку і збитків з клієнтом. Тепер ліцензія банку дозволяє йому перекладати кошти інвесторів і власників депозитів з Німеччини на їх рахунки в Туреччині.

Слід зазначити, що в Німеччині також поширені так звані “ісламські вікна”, вони є у цілому ряду фінансових установ, зокрема банків “Deutsche Bank”, “Hypo Real Estate Bank”, “Commerzbank” і страхових компаній “Allianz” і “FWU AG”, які займаються поширенням таких ісламських фінансових продуктів, як операції з нерухомістю, пряме приватне інвестування, а також операції з ісламськими цінними паперами.

Слід зазначити, що про відкриття ісламських банків все активніше йде мова в Україні, Росії й Казахстані.

Слід зазначити, що в Росії з 1991 року функціонував “Бадр-Форте Банк”. І той випадок, коли в грудні 2006 р. Центральний банк РФ відкликав ліцензію у “Бадр-Форте Банку” – єдиного в Росії банку, який використовував ісламські методи і технології ведення бізнесу, став, на нашу думку, чітким сигналом про відсутність підтримки ісламського банкінгу з боку влади.

У листопаді 2010 року російські ЗМІ повідомили, що на 25 листопада 2010 р. заплановано відкриття в Росії представництва ABC International Bank. Основним акціонером ABC International Bank є Центральний банк Лівії. Передбачається, що представництво в Росії буде обслуговувати експортерів та імпортерів із Росії, України та Білорусі, які працюють з партнерами із країни Близького Сходу та Північної Африки.

Все частіше у засобах масової інформації можна зустріти обговорення необхідності залучення до України фінансових ресурсів банків з ісламських країн. На сьогоднішній день в Україні немає жодного банку з іноземним капіталом із походженням з ісламських країн.

Проте рік тому “Фортуна-банк” заявив, що вже в 2010 році створить перші в країні продукти, що відповідають канонам ісламу [19]. Ця обіцянка та ідея в життя до цього часу не втілена...

Проте для того, щоб ісламські банки інвестували в Україну, необхідно створити умови для ведення бізнесу за нормами шаріату та передусім змінити принаймні дві статті “Закону України про банки і банківську діяльність”: ст. 48: “Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі й страхування” та ст. 49: “Надання безпроцентних кредитів забороняється” [19].

Входження ісламських банків на європейські ринки у систематизованому вигляді наведено в табл. 5.

Отже, систематизувавши особливості входження ісламських банків на фінансові ринки європейських країн, нами було визначено основні проблеми, з якими вони при цьому стикаються:

- високий рівень конкуренції на фінансових ринках європейських країн – вихід на європейські ринки сполучений зі все зростаючою

конкуренцією з боку традиційних банків, які почали пропонувати продукти ісламського банкінгу (шляхом відкриття “ісламських ві-кон”), трансформацією традиційних банків в ісламські та появою нових гравців на ринку;

- залежність діяльності ісламських банків від кон’юнктури нафтового ринку – поточне падіння цін на нафту і зниження рівня тимчасово вільної ліквідності позначається на можливостях ісламських банків щодо розширення своєї діяльності, у тому числі на європейські ринки;
- надлишкова ліквідність – відсутність ефективної альтернативи традиційному міжбанківському валютному ринку, що працює відповідно до принципів шаріату, приводить до серйозних ускладнень у сфері управління ліквідністю ісламськими фінансовими інститутами, окрім того, обмежені можливості для інвестицій, відповідно до принципів ісламу з боку банків, у свою чергу приводять до необґрунтованого завищення вартості активів;
- управління ризиками – робота відповідно до принципів ісламу піддає ісламські фінансові інститути додатковим ризикам порівняно із загальними для банківської індустрії, ці ризики містять у собі ризик відповідності принципам шаріату, правові ризики і т.д. З огляду на розширення діяльності інститутів ісламського банкінгу на європейські країни, функція управління ризиками в ісламських фінансових інститутах повинна забезпечити не лише специфічне управління ризиками, але й стабільний розвиток індустрії.

Загальною проблемою у розвитку ісламських банків є їхня відносна “молодість”: незважаючи на зростаючий інтерес до ісламського банкінгу, він все ще перебуває на ранній стадії свого розвитку.

Однак, незважаючи на проблеми розвитку, конкуренцію і недостатній досвід, ісламська банківська система володіє серйозними перспективами зростання. Високий рівень ресурсозабезпечення, значний фінансовий потенціал ісламського світу, а також підвищена увага світової громадськості, обумовлена передусім стійкістю ісламських банків до нинішньої глобальної кризи, є надійною основою цієї економічної моделі. Одним із примітних фактів визнання ісламських фінансів на Заході стала публікація в березні 2009 року в офіційній газеті Ватикану *L’Osservatore Romano* статті за назвою “Ісламські фінанси: пропозиції та ідеї Заходу в умовах кризи”. У цій роботі Л. Наполеоні і К. Сегре висувують припущення щодо того, що ісламські фінанси можуть послабити кризові явища на різних ринках і у світовій фінансовій системі в цілому, а також звертають увагу на важливість скасування позикового

відсотка і неспекулятивний характер діяльності ісламських банків. Окрім того, автори відзначають, що в умовах кризи банки можуть взяти за приклад ісламські фінансові установи при формуванні нових правил для Західного світу [12].

Таблиця 5

Особливості діяльності ісламських банків у країнах Європи

№ пор.	Країна	Банк	Характеристика
1	Німеччина	Kuwait Finance House	Функціонує з 2002 року, має 3 відділення
		Kuveyt Türk Beteteiligungsbank	Планується, що цей банк розпочне свою діяльність у Мюнхені на початку 2011 року
2	Франція	Qatar Islamic Bank	Отримав дозвіл на відкриття відділення
3	Велика Британія	France-Press	Функціонує з 2003 року, є першим і єдиним ісламських банком, плата за кредитами і депозитами надається на основі ісламської етики і віросповідання
4	Росія	Бадр-Форте Банк	Функціонував у Російській Федерації до грудня 2006 р., планувалося, що одним із акціонерів стане ісламський Банк реконструкції та розвитку. Спеціалізувався на проектах зі спільною участю російського та арабського капіталу із Малайзії, Індонезії, Туреччини, Пакистану та ін. Був єдиним російським банком, який входив у Всесвітню асоціацію ісламських банків
		ABC International Bank	Розпочав свою роботу наприкінці 2010 р., банк орієнтований на експортерів та імпортерів у галузі машинобудування, виробництва будівельних матеріалів, виробництва, переробки лісу та ін. Окрім того, планується, що російське представництво буде забезпечувати фінансування проектів за участі державних компаній Російської Федерації та Лівії, наприклад, будівництво залізниці Сірт-Бенгазі в Лівії, яку будує Російська залізниця

Джерело: складено авторами.

Висновки. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

1. Банківські установи мають більш тривалий період розвитку порівняно із іншими видами фінансових посередників в ісламських країнах на сучасному етапі. Проведене дослідження процесів виникнення і становлення ісламських та європейських банків дозволяє стверджувати, що вони є принципово відмінними. Вивчення особливостей становлення та розвитку ісламських банків дозволило виокремити у цьому процесі п'ять етапів: зародження (VIII–X ст., XII–XIII ст.), спроба відновлення (60-ті рр. XX ст.), становлення (70-ті рр. XX ст.) розвиток (80–90-ті рр. XX ст.), розширення діяльності та вихід на фінансові ринки неісламських країн (з 2000 р.). Становлення банківських установ в ісламських країнах стало датою відліку розбудови фінансових систем у цих країнах, які на сьогоднішній день мають банкоцентричний характер.

2. Проведення порівняльного аналізу функціонування ісламських та європейських банків дозволило обґрунтувати, що ключові відмінності у їхній діяльності полягають в особливостях активів, в які дозволяється вкладати фінансові ресурси банку, способі визначення плати за надання кредиту, рівні обізнаності вкладників банківських установ щодо напрямів та стратегії їхньої діяльності, наявності галузевих особливостей щодо вкладення та інвестування банками фінансових ресурсів, особливостях розміщення депозитів. Доведено, що особливості діяльності банківських установ ісламського типу в сучасних умовах розвитку світової економіки фактично є їхніми перевагами порівняно із банківськими установами європейських країн.

3. Дослідження процесу діяльності ісламських банків на фінансових ринках таких країн, як Велика Британія, Франція, Німеччина, Росія та Україна дозволило виокремити дві форми їхнього функціонування: по-перше, створення “ісламських вікон” банківськими установами цих країн та безпосереднє входження банків, які походять з ісламських країн, на ринки країн Європи. У процесі дослідження визначено перспективи і перешкоди співпраці між економічними суб'єктами європейських країн та ісламськими банками.

Список літератури

1. Беккин О. К. Механизмы финансирования в исламском банковском деле (окончание) / О. К. Беккин // Банковское дело. – 2007. – № 9. – С. 79–84.
2. Беккин Р. И. Исламское страхование в зарубежных странах / Р. И. Беккин // Финансы. – 2007. – № 11. – С. 46–53.
3. Беккин Р. И. Специфика услуг исламских банков / Р. И. Беккин // Банковские услуги. – 2007. – № 8. – С. 19–33.

4. Бирюков Е. Новые тенденции в деятельности исламских банков (на примере аравийских монархий) / Е. Бирюков // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 7. – С. 82–92.
5. Бобров Є. А. Аналіз тенденцій розвитку фінансового ринку країн Близького Сходу та Південно-Східної Азії / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 92–102.
6. Бондаренко Д. Исламские банки бьют рекорды [Электронный ресурс] / Дмитрий Бондаренко // Экономические известия. – № 97. – 16.06.2010. – Режим доступа : http://www.prostobankir.com.ua/mezhbankovskiy_biznes/stati/islamskie_banki_byut_rekordy. – 01.12.2010. – Название с экрана.
7. Вовк В. Ісламська економічна модель виключає можливість виникнення кризи [Електронний ресурс] / Володимир Вовк. – Режим доступу : http://islam.in.ua/4/ukr/full_articles/5833/visibletype/1/index.html. – 01.12.2010. – Назва з екрана.
8. Зарипов И. А. Исламское банковское дело: история развития / И. А. Зарипов, А. В. Петров, Д. В. Житов // Международные банковские операции. – 2006. – № 4. – С. 33–41.
9. Зарипов И. А. Исламское банковское дело: история развития / И. А. Зарипов, А. В. Петров, Д. В. Житов // Международные банковские операции. – 2006. – № 5. – С. 53–64.
10. Заруцька О. А. Проблеми і перспективи реалізації ісламської економіки в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. А. Заруцька. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gileya/2010_38/Gileya38/F28_doc.pdf. – Назва з екрана.
11. Корнеев В. Особливості діяльності та фінансові інструменти ісламських банків / В. Корнеев // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 9. – С. 14–16.
12. Куртмоллаев С. Исламські фінанси: Принципи і сучасні тенденції [Електронний ресурс] / Сейдалі Куртмоллаев. – Режим доступу : http://islam.in.ua/4/ukr/full_articles/5623/visibletype/1/index.html. – Назва з екрана.
13. Нуруллина Г. Этика исламского бизнеса / Г. Нуруллина. – М. : УММА, 2000. – 47 с.
14. Петренко Ф. А може варто замислитися? Про ісламський банкінг заговорили в Україні [Електронний ресурс] / Федір Петренко. – Режим доступу : http://islam.in.ua/5/ukr/full_articles/2999/visibletype/1/index.html. – Назва з екрана.
15. Петренко Ф. Исламские банки – кто они? [Электронный ресурс] / Федор Петренко. – Режим доступа : <http://www.knukim-edu.kiev.ua/?id=649&view=article>. – 01.12.2010. – Название с экрана.
16. Станков О. С. Особливості діяльності фінансових арабських інститутів / О. С. Станков // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 151–156.
17. Тагібеков М. Особливості та переваги ісламського банкінгу / М. Тагібеков // Фінансовий ринок України. – 2009. – № 11. – С. 33–35.
18. Шевчук К. Банки під “небесним прикриттям”: як воно там, і чи світить це нам? [Електронний ресурс] / Катерина Шевчук. – Режим доступу : <http://h.ua/story/6828/>. – 01.12.2010. – Назва з екрана.
19. Що заважає притоку арабських інвестицій в Україну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://islam.in.ua/4/ukr/full_articles/6243/visibletype/1/index.html. – 01.12.2010. – Назва з екрана.

20. Report of the islamic capital market task force of the international organization of securities commissions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iasplus.com/resource/ioscoislamiccapitalmarkets.pdf>.

Отримано 25.04.2012

Summary

This article explores the Islamic banks in different stages of their development, the peculiarities of the functioning of banking systems in different Islamic countries, the differences between the activities of Islamic and European banks. The features of the entrance of Islamic banks in the financial markets of Western European countries, barriers and prospects for the entrance and activities of Islamic banks in Russia and Ukraine are characterized.